

Jens Viggo Nielsen

Nietzsches (post)modernitet - Thomsens og Vattimos læsninger af Nietzsche

Hört mich! denn ich bin der und der. Verwechselt mich vor Allem nicht!
Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*

Indledende bemærkninger

Formentlig har ingen anden filosof givet anledning til så mange forskellige fortolkninger (eller forvekslinger?) i det tyvende århundrede som Nietzsche. Inden for den moderne tænkning er der vedvarende dukket 'nye' Nietzschebilleder op, og ofte har uenighederne mellem de forskellige skoler (og ideologier) netop haft bedømmelsen af hans filosofi som et centralt omdrejningspunkt: Nietzsche som protonazist (Lukács), neo-kantianer (Müller-Lauter) eller som den, der indvarsler 'menneskets død' (Foucault) og emanciperede 'genopstandelse' gennem evnen til at transformere sig selv (Deleuze og Guattari) etc. Også dette essay knytter an til denne problematik, idet der iværksættes en fortolkning af to andre essays, der begge omhandler Nietzsches filosofi, nærmere bestemt af hhv. Hans Jørgen Thomsen og Gianni Vattimo.¹ Omtrent samtidig forsøger de to, i begyndelsen af 1990'erne, at gøre status over betydningen af Nietzsches filosofiske aktualitet, og herunder ikke mindst hans betydning for deres egne forsøg på at levere en omfattende beskrivelse af det (post)moderne vilkår: Hans Jørgen Thomsens essay om 'Nietzsches modernitet' fra 1993 og Gianni Vattimos essay 'Nietzsche 1994'² udmærker sig således ikke blot ved at være udgivet omtrent samtidigt, men frem for alt i kraft af deres 'programagtige' klarhed.

En væsentlig lighed mellem de to essays består i første omgang i, at de hver især forsøger at lægge afstand til det, som Thomsen kalder for de 'post-moder-

ne' og Vattimo for de rent 'æstetiserende' læsninger af Nietzsche.³ Ikke desto mindre står det også fra begyndelsen klart, at kritikken af disse tolkninger sker på forskelligt grundlag, idet Vattimo vedvarende insisterer på en – ganske vist 'moderat' – post-moderne læsning af Nietzsche, mens Thomsen altså allerede i titlen – og utvivlsomt polemisk – taler om 'Nietzsches modernitet'. Man kan derfor sige, at de hver især ikke blot er ude i det anliggende at læse Nietzsche, men også samtidig ønsker at formulere deres egne respektive filosofiske grundpositioner. Og det tilmed på en sådan måde, der umiddelbart tillader en sammenligning, idet jeg efterfølgende netop vil fokusere på, hvorledes man i de respektive fortolkninger af Nietzsche kan aflæse, hvor vandene skiller imellem Thomsens 'modernitet' og Vattimos 'post-modernitet'. Vi begynder med Vattimo, går derefter videre med Hans Jørgen Thomsen, for så til sidst at sammenligne de to i forsøget på at nå en slags konklusion.

Nietzsche og den sande verden som fabel – Vattimos læsning af Nietzsche

Allerede i værket *Nietzsche e la maschera* (*Nietzsche og masken*) fra 1973, der er en gennemgang af hele Nietzsches forfatterskab, markerer Vattimo sig som en original og tillige særdeles grundig læser af Nietzsche. Det er således heri, at Vattimo udvikler den grundtanke i sin fortolkning af Nietzsche, som han stadig holder fast ved i 1994 (og for den sags skyld i 2005!), og som er af stor betydning for hans egen såkaldte 'svage tænkning', herunder ikke mindst for hans forsøg på at indkredse de post-moderne vilkår eller for bestemmelsen af det, som han med et udtryk lånt fra Michel Foucault kalder for 'aktualitetens ontologi'⁴: Den grundtanke nemlig, at Nietzsche ikke blot, sådan som Heidegger ellers argumenterer for det i sit to-bindes værk om hans filosofi, må ses som den sidste metafysiker eller som kulminationen på den vesterlandske metafysik,⁵ men også, eller snarere, som den, der indvarsler en overvindelse (*Überwindung*) af samme. Heraf den meget sigende titel 'Smascheramento dello smascheramento' ('Demaskering af demaskeringen'), som Vattimo allerede giver et af de centrale kapitler i den ovennævnte bog om Nietzsches forfatterskab fra 1973.⁶

I et andet essay, der også er blevet genoptrykt i *Dialogo con Nietzsche*, og som bærer titlen 'Nietzsche som fortolker af Heidegger', fremhæver Vattimo i overensstemmelse hermed, at man, '..for at være tro mod Heideggers mest autentiske fortolkninger, må 'forråde' ham i hans fortolkning af Nietzsche'⁷. Det afgørende for Vattimo i læsningen af Nietzsche er med andre ord, at Nietzsche er den filosof, der mest klart og ufortrødent (endda klarere end Heidegger selv) har diagnosticeret nihilismen forstæet som modernitetens

skæbne, idet han både har demaskeret kristendommens og oplysningsprojektets metafysiske forudsætninger, og tillige har formået at demaskere denne demaskering. Vattimo henviser her – forståeligt – ofte til den berømte passage i *Götzendämmerung*, 'Wie die ‚Wahre Welt‘ endlich zur Fabel wurde - Geschichte eines Irrthums“:

Die wahre Welt haben wir abgeschafft: welche Welt blieb übrig? die scheinbare vielleicht? ... Aber nein! mit der wahren Welt haben wir auch die scheinbare abgeschafft!⁸

Imod de 'vitalistiske' fortolkninger af Nietzsche (Vattimo nævner Klossowski, men placerer tilsyneladende også Bataille, Deleuze og Guattari i denne gruppe⁹), der lader mellemværendet med metafysikken ske fra en – selv metafysisk – afsikret position, insisterer Vattimo på overmenneskets 'ironi' eller på Nietzsches hermeneutiske indsigt i, at hverken modernitetskritikken eller kritikken af modernitetskritikken har nogen grund under fødderne. Denne mangel på grund under fødderne behøver dog ikke at indebære en tragisk erfaring af fortolkningens historicitet, hvilket igen ville være ensbetydende med at blive hængende fast i metafysikken. Derimod kan erfaringen af historicitet og endelighed, hvis den tænkes radikalt og på rette vis som 'nihilismeerfaring' eller som ihukommelse af værensglemslen, indebære en åbning af horisonten eller ses som en potentielt frigørende dimension ved fortolkningen, og det er præcis heri, at man ifølge Vattimo må se betydningen af Nietzsches investering i 'overmennesket' Zarathustra.¹⁰

Men hvad er så, ifølge Vattimo, problemet med de 'rent' æstetiserende eller post-moderne læsninger af Nietzsche? Problemet er kort sagt, at de glemmer eller negligerer, at det centrale for Nietzsche netop er diagnosticeringen af nihilismen eller af det, som Heidegger kalder for 'værensglemslen', og dermed glemmer de også tendentielt, at væren(sglemslen) altid har en 'historie', som kalder på vores fortolkning og gentilegnelse: Målet for tænkningen må med andre ord være, at '...henholde Rortys genbeskrivelser og den Derrida'ske dekonstruktion til en anderledes 'logik' end et simpelt *coup de dés*. Hos Nietzsche er denne 'logik' ensbetydende med nihilismens historie, der først kommer til klarhed om fundamentets fravær ved afslutningen af en proces, der kalder på at blive anerkendt, fortolket, og antaget som en skæbne, som man må forblive tro imod¹¹.

Anderledes formuleret kan man sige, at det, som Vattimo her urgerer, er at fortolkningen af Nietzsche aldrig må blive blot og bar 'æstetisk', men også må forholde sig til den etiske eller politiske dimension i hans forfatterskab og modernitetskritik. Hvorfor han også konkluderer sit essay med bemærkningen

om, at der ikke er '..en afgrundsdyb forskel mellem den æstetiske Nietzsche og den politiske Nietzsche; men det drejer sig om en forbindelse, som foreløbig kun kan skimtes, og hvis uddybelse vores tids tænkning bør betragte som en af sine opgaver, her et hundrede og halvtreds år 'efter' Nietzsche.¹² I vid udstrækning er det netop denne opgave, som Vattimo siden 1994 (og før dette tidspunkt) har forsøgt at 'løse' eller være tro imod i sin tænkning af 'aktualitetens ontologi', idet han bl.a. i Nietzsches overmenneske – og i dennes frie fortolkninger, der ihukommer nihilismen – ser den *caritas*, som både er den kristne forkyndelses og selve inkarnationens 'budskab', idet Vattimo forstår begge dele som manifestationer af Guds *kenosis* eller 'venskabelige' forhold til verden. Et forhold, der ikke 'er' (en transcendent sandhed), men som fortsat 'sker' eller har karakter af en processuel og potentielt frigørende svækkelse af væren, idet der bliver tale om en 'kristen' udlægning af det, som Heidegger kalder for værens *Erreignis*.¹³

Nietzsche og det alt-for-menneskelige - *Thomsens læsning af Nietzsche*

Det er naturligvis klart for den, der kender Thomsens forfatterskab, at Nietzsche aldrig har været en så væsentlig eller hyppigt forekommende reference i hans modernitetsforståelse, som det er tilfældet med Vattimo i hans tilsvarende forståelse af post-moderniteten. Ikke desto mindre gør Thomsen mod slutningen af disputatsen *Frihed og kontingens* opmærksom på, at der ligger en fremtidig opgave for forskningen i at undersøge forholdet mellem Sartre, som er en væsentlig inspiration for disputatsen, og så netop Nietzsche.¹⁴ Og går altså så langt i 'vores' essay som til at udnævne moderniteten til 'Nietzsches' helt og holdent, med slet skjult polemisk adresse til de post-moderne læsninger af den tyske filosof.

Som allerede anført står det fra begyndelsen af Thomsens essay klart, at han langt hen ad vejen er helt på linie med Vattimo i kritikken af de radikalt post-moderne eller dekonstruktive læsninger: 'Tesen i det følgende er den, at Nietzsches tænkning har foregrebet problematikker, som i dag trænger sig voldsomt på i intellektuelles omgang med sig selv og historien. Dette konstituerer hans aktualitet – og modernitet'.¹⁵ Thomsen er således enig med Vattimo i, at Nietzsches grundlæggende indsigt består i, at filosofiens kritiske ærinde må omspænde hele vesterlandets rationalitet som sådan, hvorfor det nødvendigvis må blive nihilismeproblemet, der står i centrum af Nietzsches kritisk-normative beskrivelse af moderniteten: 'Nihilismen, hvis problematik emfaseres i det 19. århundrede, er anstødsstenen, men samtidig mulighedsbetingelsen for Nietzsches radikalt kritiske kulturdiagnostik. Værdiernes krise og

den moderne erfarings prækarhed, hvori krisen har rod, muliggør – i næsten erkendelseskritisk forstand – svar på spørgsmål som 'Hvad er værdi?', eller – endnu mere kantiansk –: 'Hvordan er værdier overhovedet mulige?' Som mennesket hos Marx er nøglen til aben, således kan hos Nietzsche et fænomens udviklingsmæssigt sene (forfalds)form – dets civilisatorisk angrebne form – være nøgle til filosofisk indsigt i fænomenets væsen.¹⁶

Thomsen fremhæver i forlængelse heraf Nietzsches såkaldte 'videnskabelige', mellemste fase, dvs. tiden fra omkring '*Menschliches, allzu Menschliches*' (1876) og til og med '*Fröhliche Wissenschaft*' (1882), som afgørende for dennes modernitetskritik. Nietzsches rydning af det profanes orden eller understregning af det 'alt-for-menneskelige' må i det hele taget ses som nøglen til hans øvrige skrifter, og dermed til nihilismeproblematikken overhovedet, dvs. fra og med fremhævelsen af musikken og rusen i '*Die Geburt der Tragödie*' og helt til og med skabelsen af overmennesket som 'dionysisk' værdisætter i '*Also sprach Zarathustra*'. Det, som denne mellemste fase hos Nietzsche, hinsides enhver bastant biologisme og materialisme, ifølge Thomsen sætter fokus på som uomgængelige 'fakta', er mere præcist to aspekter ved den moderne erfaring, nemlig 1) (erfaringen af) tilværelsens endelighed og 2) dens fluktuerende foranderlighed.¹⁷

Disse to aspekter er altså, stadig ifølge Thomsen, centrale for forståelsen af Nietzsches analyse af nihilismen, hvilket selv samme analyse til fulde bekræfter. Men selvom nihilismen på det nærmeste er altomfattende i det moderne, så har også Thomsen et skarpt blik for Nietzsches påstand om, at den ikke nødvendigvis er altfortærende: I lighed med Vattimo fremhæver han derfor de to internt forbundne 'momenter' eller strukturelle elementer i Nietzsches konfrontation med det modernes erfaringsapriorer: Dels diagnosticeringen af nihilismen, som her oven for skitseret, og dels forsøget på at vise hen til en mulig 'Überwindung' af samme. Men hvor Vattimo, som vi har set det, slår følge med (og tillige transformerer) Nietzsches overmenneske, hvis bejaen af tilværelsen og endeligheden udgør en mulig omvendelse eller åbning af horisonten, uden dog at benægte det 'provisoriske' herved eller det umulige i at komme 'hinsides' metafysikken (og dermed moderniteten!) en gang for alle (heraf Vattimos understregning af, at det gælder om at ihukomme glemslen af væren), der ser Thomsen Zarathustras affirmation som en kompenserende reaktion på det 'alt-for-menneskelige', dvs. som (et forsøg på) en besindelse på det tragiske eller som en 'vovet' investering, der sættes op som 'konkret' alternativ til moderniteten. Med Thomsens egen, konkluderende bemærkning i 'Nietzsches modernitet' spiller den tyske filosof hermed '...en normativ modernitetsbestemmelse ud mod det moderne i dets kendte form. For så vidt er Nietzsches kritik involveret i en bestemt – og ikke en abstrakt – negation af

det moderne. Deri adskiller han sig fra de postmoderne.¹⁸

Nietzsches (post)modernitet?

Tilbage står, i forlængelse af denne sidste kommentar hos Hans Jørgen Thomsen, det mere direkte forsøg på kort at konfrontere Thomsens og Vattimos respektive læsninger af Nietzsche, tillige med forsøget på at vise hen til et muligt svar på, hvem der egentlig har 'ret': Dels i læsningen af Nietzsche og dels i brugen af hans filosofi i beskrivelsen af det (post)moderne vilkår. Er Nietzsche med andre ord aktuel, fordi han er 'moderne', sådan som Thomsen hævder det, eller fordi han er 'post-moderne', hvilket er Vattimos synspunkt?

Selvom Hans Jørgen Thomsen tydeligvis er opsat på ikke at 'absolutere' Nietzsches kritik af moderniteten, og dermed i videre forstand også sin egen moderne metafysikkritik, så er det klart, at Vattimo må anse den for en udtjent reminiscens af eksistentialismen og scientismen. Eller man kan sige, at Vattimo nødvendigvis må anskue Thomsen (og hans Nietzsche-læsning) omtrent ligesom Heidegger læser Nietzsche: Som en eksponent for den moderne verdens metafysiske værensglemsel i og med teknikkens og videnskabens indtog og sejrsgang på historicitetens omskiftelige scene. En sejrsgang, hvis absoluthedsfordringer Nietzsche og Heidegger ellers har gjort deres til for at afsløre i al dens utroværdighed. Thomsens position – og visse passager hos Nietzsche selv – understreger i alt for høj grad det tragiske ved tilværelsen, tabet af væren, endeligheden og fluktuationen, og formår ikke at se nihilismen som en mulig åbning af horisonten. Tilbage står derfor kun en lige så 'utroværdig' tilflugt til den transcendens, som Vattimos egen lærer Luigi Pareyson er tilbøjelig til at optere for, men som Vattimo selv over alt tager afstand fra, bl.a. i *Jeg tror at jeg tror*.¹⁹ Skal man således tro Vattimo, er den nihilismes historie, som kalder på vores fortolkning og gentilegnelse, og herunder Nietzsches analyse af samme, ikke den tragiske fortælling om værens tilintetgørelse eller totale forsvinding, idet nihilismens historie og Nietzsches overmenneske snarere forkynder det samme budskab om svækkelsen af væren, som Guds *kenosis* gennem Jesu inkarnation er eksemplet på *sui generis* (hvorfor Vattimo også kan hævde, at inkarnationen indvarsler nihilismen).

Omvendt gælder det på næsten tilsvarende måde for Thomsen, at det hinsides enhver rimelig tvivl må være Vattimo, der både er 'utroværdig' i sin tilgang til moderniteten i almindelighed og Nietzsches filosofi i særdeleshed: Hvad bliver der af den alt-for-menneskelige dimension hos Nietzsche, dvs. af hans insisteren på at føre tænkningen tilbage til dens fysiologiske eller 'videnskabelige' basis? (som bekendt forsøgte Nietzsche også at 'bevise' teorien om den evige genkomst²⁰). På trods af sine påstande om at være konkret i beskrivelsen af 'aktualitetens ontologi', forbliver Vattimo omtrent lige så

abstrakt i sin fortolkning og brug af Nietzsches nihilismeforståelse, som de radikalt post-moderne eller æstetiserende positioner, hvilke han ellers ønsker at distancere sig fra. Eller man kan sige det sådan, at selvom Vattimo i første omgang har fortjeneste af at fastholde nihilismen og menneskets historicitet som afgørende momenter i Nietzsches modernitetskritik, så ender han alligevel i anden omgang i det, som Thomsen kalder for en 'abstrakt negation af det moderne'. En negation, der fra et thomsensk synspunkt nødvendigvis må tage sig ud som eklatant kontingensfortrængning, dvs. netop som et forsøg på en fortrængning af tilværelsens endelighed og fluktuerende foranderlighed. Og noget lignende gælder følgelig også Vattimos udlægning af overmenneskets *caritas*, der værens(fraværs)historisk forsøges samtænkt med den kristne religion i form af Guds *kenosis* og næstekærlighedens begivenhedskarakter (*Ereignis*): Er det ikke tæt på et falsum (foruden en forveksling af Nietzsches egen person?; 'verwechselt mich vor Allem nicht!') at tage Nietzsches filosofi til indtægt for en gentænkning af den kristne Guds forhold til verden forstået som et 'foreløbigt mirakel', idet man så at sige skylder den analyse af sekulariseringen og den moderne verdens transparens ud med badevandet, som han ellers generelt (og hinsides søsterens falsknerier) forudsætter i sine skrifter, herunder ikke mindst den ætsende kritik af kristendommen i dens egenskab af 'slavereligion' for mislykkede sjæle?

Jeg opsummerer 'resultatet' af den foregående sammenligning af de to Nietzsche-læsninger: Hvor Gianni Vattimos mest drilske spørgsmål til Hans Jørgen Thomsen bliver: 'Hvordan kan man tænke moderniteten 'substantielt' uden samtidig at absolutere sin egen position?', dvs. uden at miste sin sunde sans for (selv)ironi, der bliver Thomsens ikke mindre kritiske spørgsmål til Vattimo omvendt: 'Hvordan kan man tænke en 'aktualitetens ontologi', der ikke i emfatisk-konkret forstand knytter an til kontingensens 'alt-for-menneskelige' dimensioner?'.

Det (post)modernes forvekslinger: En slags konklusion

Hvem har altså 'ret'? Hvad angår de respektive læsninger af Nietzsche forekommer det mig kort fortalt, at det er Hans Jørgen Thomsen (og Heidegger), der i sidste ende har fat i den lange ende, selvom Vattimo bestemt også fokuserer på dimensioner, der rent faktisk er til stede i Nietzsches skrifter, modsætningsfyldte som de er og bliver. Hvad angår karakteren af det (post)moderne vilkår, synes det imidlertid straks vanskeligere at afgøre (men dermed også hvilke dimensioner hos Nietzsche man i sidste ende skal lægge vægt på; altså en hermeneutisk cirkel). Thomsen ved jo udmærket, at erfaringen pendulerer mellem spleen og ideal eller mellem naturforfaldenhed og frihed, ligesom

Vattimo er helt på det rene med, at væren og intet er (tilnærmelsesvis) sammenfaldende begreber. Det er derfor fristende at ty til det undvigende svar, at spørgsmålet ikke lader sig besvare eller at afgørelsen heraf simpelt hen kommer an på et personligt valg. Men såfremt det kommer dertil, så må man samtidig acceptere så at sige at 'modsiges' både Thomsens og Vattimos eksplisite formulerede intentioner med deres tænkning; at et spørgsmål ikke lader sig besvare (endegyldigt), betyder nemlig ikke, at man intet kan sige (om årsagerne hertil).

Afslutningsvis vil jeg derfor anføre, uden at kunne andet end antyde mit synspunkt, og atter med Thomsen og imod Vattimo, at der er visse erfaringsaporier i det moderne, som de post-moderne, og heller ikke Vattimo, har formået at (op)løse²¹. Hvilket man gerne må se som en lakonisk opfordring til i højere grad at søge 'svaret' på nihilismeproblemet og det tragiske ved kontingensen, den sprogligt formidlede subjekt – objektrelation mm. rundt om i Hans Jørgen Thomsens værker end i Vattimos tilsvarende. På den anden side er jeg dog samtidig overbevist om, at de to tænkere med fordel lader sig læse og forstå i lyset af hinanden, dvs. hvad enten vi taler om deres analyser af (post)moderniteten i almindelighed, eller af Nietzsches filosofi i særdeleshed. Hans Jørgen Thomsen lod da også selv til at blive stadig mere opmærksom på, at de mere 'dekonstruktive' positioners forskellige 'ironiske' indsigter ikke i enhver henseende kan eller bør tilsidesættes, heller ikke her på den anden side af årtusindskiftet²²: Som bekendt var Thomsen af den formening, at det kniber med afslutningerne i det moderne, ligesom Vattimo tilsvarende anser tænkningen af svækkelsen for et principielt uafslutteligt 'projekt'. Så om ikke andet kan de to i hvert fald enes om, at Nietzsches filosofi, der permanent har udsat det endelige svar på spørgsmålet om det (post)moderne vilkår, på sin vis – eller netop derfor – er 'svar' nok!

Noter

¹ Gianni Vattimo gjorde sig internationalt kendt allerede fra og med 1983, hvor han sammen med P.A. Rovatti udgav det notoriske værk *Il pensiero debole (Den svage tænkning)*, Feltrinelli 1983, hvorimod Hans Jørgen Thomsen, som bekendt, for alvor slog sig igennem herhjemme i 1988 med disputatsen *Frihed og kontingens*, Forlaget Modtryk 1988.

² Thomsens essay indgår i bogen *Erfaringer til tiden – det moderne vilkår*, Forlaget Modtryk 1993, 21-29, og selvom det afslutningsvis er dateret ,1986' må man formode, at Thomsen har redigeret eller ,opdateret' det med henblik på udgivelsen af *Erfaringer til tiden*. I hvert fald tager jeg det her – også – som et udtryk for Thomsens ,holdning' til Nietzsche anno 1993, dvs. uanset om han måtte have ment det samme allerede i 1986. Vattimos essay er

for nylig blevet genoptrykt i bogen *Dialogo con Nietzsche – saggi 1961-2000*, Garzanti 2000, 281-295.

³ ‚Nietzsche 1994‘, 281. Vattimo nævner i denne forbindelse, og gennemgår tillige, Derrida, Bataille, Rorty og Nehamas’ læsninger af Nietzsche, mens Hans Jørgen Thomsen med termen ‚de postmoderne‘ eksplicit refererer til Derrida, Lyotard, Foucault og Bataille, 25f.

⁴ Se f.eks. herom essayet ‚Post-moderno, tecnologia, ontologia‘, in *Nichilismo ed emancipazione*, Garzanti 2003, 15-31.

⁵ Martin Heidegger, *Nietzsche 1-2*, in *Gesamtausgabe*, bd. 6.1 og 6.2, 1936-1946, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main. Se f.eks. bd.1, 76 og 177ff., hvor Heidegger konkluderer, at Nietzsche, i forsøget på at ændre på hierarkiet mellem ånd og fysiologi, blot har vendt op og ned på den platoniske metafysik.

⁶ Det nævnes i forbifarten, at denne figur; ‚demaskering af demaskeringen‘, til en vis grad, også indholdsmæssigt, minder om Hans-Jørgen Schanz’ metafor for det moderne menneske, der er blevet voksent; ‚Sekulariseringens selvsekularisering‘. Cfr. H.-J. Schanz: *Er det moderne menneske blevet voksent?*, Forlaget Modtryk, Viborg 1993, 65-81.

⁷ Se *Dialogo con Nietzsche*, op.cit., 263. Hele essayet 261-273.

⁸ Jf. eksempelvis *Il soggetto e la maschera*, op.cit., 40-41. Citatet hos Nietzsche in: *Kritische Studienausgabe* (KSA), Walter de Gruyter, Berlin/New York, bd. 6, 74ff.

⁹ Se ‚Nietzsche 1994‘, 286ff.

¹⁰ Cfr. essayet „Zarathustra“, in *Dialogo con Nietzsche*, op.cit., 241-259.

¹¹ ‚Nietzsche 1994‘, 294.

¹² Ibidem, 295. Essayet ‚Nietzsche 1994‘ blev oprindeligt skrevet i anledning af 150-året for Nietzsches fødsel.

¹³ Cfr. overmenneskets *caritas*, se *Nichilismo ed emancipazione*, op.cit., 68, samt begrebet om *kenosis*, in *Credere di credere*, Garzanti 1996, 49ff. (dansk version: *Jeg tror at jeg tror*, Forlaget Anis 1999, 53ff.).

¹⁴ *Frihed og kontingens*, Forlaget Modtryk, Viborg 1988, 368, note 121.

¹⁵ ‚Nietzsches modernitet‘, 21.

¹⁶ Ibidem, 25.

¹⁷ Ibidem, 28.

¹⁸ Ibidem, 29.

¹⁹ Op.cit., 88ff. For Vattimo ville Hans Jørgen Thomsens gentænkning af ‚tilværelsens uudgrundelige grund‘ i *Det foreløbige mirakel* (2000) og *Privacy* (2002), begge forlaget Modtryk, givetvis også falde ind under denne kategori.

²⁰ Se f.eks. hans bestræbelser herpå i de efterladte fragmenter, in *Kritischen Gesamtausgabe Werke* (KGW), Walter de Gruyter, Berlin/New York, bd. V2, 11[202] p. 421, bd. V2, 11[245] 432 og bd. VIII 3, 14[188] 168.

²¹ For nu omtrent at citere eller omplacere/formulere det mundtlige svar, som Thomsen på et tidspunkt omkring slutningen af halvfemserne gav undertegnede på spørgsmålet om, hvad der efter hans opfattelse var problemet med de såkaldt post-moderne positioner.

²² Jf. hans indgående beskæftigelse med Derridas forskelsfilosofi i *Privacy*, op. cit., der allerede anslås som eksplicit tema og referenceramme på side 11.